

DE CE CĂLIN ERA NEBUN? MOTIVE ȘI CREDINȚE POPULARE ÎN OPERA LUI MIHAI EMINESCU

Andrei PROHIN

Poemul *Călin Nebunul* se înscrie în proiectele de respirație amplă ale lui Mihai Eminescu, fiind comparabil, prin conținut și volum, cu scrierile *Feciorul de împărat fără de stea*, *Strigoii*, *Gemenii* ș.a. Luând în considerare data la care a fost definitivat (1874-1875), *Călin Nebunul* poate fi inclus într-un ciclu de creații inspirate din folclorul național, la fel ca și *Făt-Frumos din tei*, *Fata-n grădina de aur*, *Miron și frumoasa fără corp*. Critica literară a avut în obiectiv mai ales substratul popular al poemului, exprimat în lexic, sintaxă și în sistemul de imagini, reprezentând un model exemplar de tranziție de la opera folclorică spre cea cultă. Pentru George Călinescu, „Călin-Nebunul este o capodoperă de epopee fabuloasă în stil țărănesc”¹. Totuși, între cititorii poeziei eminesciene, de o mai mare popularitate se bucură *Călin (file de poveste)*, un episod desprins din *Călin Nebunul*, în care locul central îl ocupă povestea de dragoste.

La originea poemului *Călin Nebunul* a stat un basm popular, însemnat în câteva manuscrise eminesciene, pe care, conform amintirilor contemporanilor, poetul l-ar fi auzit de la maica Zanaida, călugăriță la schitul Agafton (județul Botoșani)². Deși identitatea sursei rămâne incertă, unii editori și istorici literari (I. Chendi, I. Șerb ș.a.) consideră că basmul provine din nordul Moldovei, având afinități cu alte texte din aceeași zonă³. Primele schițe sumare ale basmului (Perpessicius le numea „punctaj”) se află în manuscrisul 2258, datând din 1869⁴. Eminescu a revenit la acest basm, fragmente din care le găsim versificate (ms.-le 2262, 2254, 2284, 2276) alături de textul în

¹ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*. Ediția A. Rusu, vol. II, Chișinău, Editura Hyperion, 1993, p. 365.

² I. Rotaru, *Eminescu și poezia populară*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 142.

³ Perpessicius, *Note și variante*, în M. Eminescu, *Opere*. Ediția Perpessicius, vol. VI, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 475; *Antologia basmului cult*. Alcătuită de I. Șerb, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 93.

⁴ Perpessicius, *op. cit.*, p. 475.

proză (ms. 2284), în manuscrisele din perioada aflării la Berlin (1874)⁵. În sfârșit, poemul integral, purtând titlul *Călin*, îl găsim în ms.-ul 2268, datat cu anul 1875, Iași⁶. Lucrarea a apărut doar postum, pentru prima oară în ediția scrierilor eminesciene îngrijită de Ilarie Chendi, în 1902. Editorul a tipărit-o cu titlul *Călin Nebunul* pentru a o deosebi de *Călin (file de poveste)*, iar edițiile ulterioare au menținut denumirea⁷. De fapt, Mihai Eminescu își intitulase poemul *Călin*.

Insistența cu care autorul a revenit asupra basmului popular, transcriindu-l în versiuni tot mai desfășurate, încercarea de a le versifica, ne sugerează că îi apreciasse mesajul și semnificațiile, nu doar originea folclorică. Nu este exclus ca una dintre ideile esențiale ale lucrării să o identificăm chiar în titlu. De ce Călin, protagonistul, a fost supranumit „Nebunul”? În cercetarea de față vom parcurge o cale inversă celei urmate de M. Eminescu. Pornind de la textul poetului, vom reveni la rădăcinile sale folclorice, adâncindu-ne în timp, pentru a pătrunde gândirea în cadrele căreia a fost posibilă apariția lui *Călin Nebunul*. Un exeget notoriu al basmelor, Vladimir Propp, considera că acestea păstrează „o anumită legătură cu sfera cultelor, a religiei”, conservând „vestigii ale multor rituri și ritualuri”⁸. În concepția lui Mircea Eliade, „la temelia oricărei teme folclorice” se află „prezența fantastică”, „o experiență irațională”⁹.

În primele versuri ale poemului, Mihai Eminescu îl caracterizează pe Călin prin intermediul unor lexeme depreciative: „cel mic”, „un prost”, „se joacă în cenușă”, „prost ca gardul de răchită, șui ca clanța de la ușă”, „nu-i de vo samă”, „nebul”¹⁰. Între semenii săi, Călin apare drept „tontul”, „uitucul” care „îmblă teleleu”, „Călin Nebune”¹¹. Dar virtuțile mezinului, prin care își depășește frații, se manifestă abia în drumul lor pentru salvarea fetelor de împărat. Călin aruncă săgeata cel mai departe, încât, pentru a o găsi, „mers-au ei trei luni de-a rând”¹². Lui Călin, lăsat să

⁵ *Ibidem*, p. 485; D. Murărașu, *Comentarii eminesciene*, în M. Eminescu, *Poezii*. Ediția D. Murărașu, vol. II, București, Editura Minerva, 1982, p. 294.

⁶ Perpessicius, *op. cit.*, p. 485.

⁷ *Ibidem*, p. 475.

⁸ Вл. Я. Пропп, *Исторические корни волшебной сказки*, Ленинград, Издательство Ленинградского Университета, 1986, с. 22-23.

⁹ M. Eliade, *Meșterul Manole*. Ediția M. și P. Ursache, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2008, p. 442, 422.

¹⁰ M. Eminescu, *Opera poetică*. Ediția H. Zava, Chișinău, Editura Gunivas, 2008, p. 352.

¹¹ *Ibidem*, p. 352, 353.

¹² *Ibidem*, p. 352.

vegheze focul, îi revine a întâlni, primul, pe zmeu, acesta venind „cu ochi roșii de jeratic și cu sufletul avan”¹³, detalii ce trebuie să pună în lumină destoinicia eroului care a înfruntat un atare monstru. În aceste versuri, atât Călin, cât și zmeul, apar cu epitetul de „năzdrăvan”/„năzdrăvan”¹⁴. La o altă pagină, „năzdrăvani” sunt numiți cățelul și cocoșul împăratului Roșu¹⁵, datorită sensibilității lor acute față de intruși. Dintre alte însușiri proprii lui Călin, aflăm capacitatea lui de a ține cazanul „într-un deget” (dar umblă „fluierând cu minte scurtă”¹⁶), cunoașterea încercărilor viitoare¹⁷, extraordinara forță fizică¹⁸, puterea de a bea mari cantități de vin¹⁹, transformarea în pară de foc²⁰, vitalitatea supranaturală (frații intenționau să-l omoare, „dar cesta, năzdrăvan fiind, nu pot”²¹), refacerea trupului dezintegrat²², agerimea și forța²³.

În rezumatul din 1869 al basmului, Eminescu și-a schițat următorul portret al personajului: „Călin nebunul cel mic – nebun – năzdrăvan”²⁴. Din această enumerare se pot înțelege atât distincția dintre cei doi termeni („nebun” și „năzdrăvan”), cât și apropierea, similitudinile lor. Sugestii prețioase pentru a descifra semnificația artistică a celor două cuvinte aflăm în alte texte eminesciene. Nebun, se afirmă în poezia *Îmbătrânit e sufletul în mine*, este „oricine-a plâns și spune că ferice / În lume nu-i [...]”²⁵. Eroul din *Miron și frumoasa fără corp*, „a pornit în toiul lui, / Năzdrăvan într-o ureche / Ca feciorul nimăru”²⁶. Se poate observa în ultimul vers că atitudinea frivolă, condiția umilă, însoțesc epitetul „năzdrăvan”. Mihai Eminescu a imaginat și o explicație mitologică pentru persoanele care, în basm, se numesc *năzdrăvani*. Din poemul *Feciorul de împărat fără de stea*, aflăm că este vorba despre „oameni cu mințile oculte / Care cunosc a lumii gândire de titan”, sunt stăpâniți de „gânduri uriașe”, dar ceilalți nu-i

¹³ *Ibidem*, p. 353.

¹⁴ *Ibidem*, p. 353, 354.

¹⁵ *Ibidem*, p. 355.

¹⁶ *Ibidem*, p. 357.

¹⁷ *Ibidem*, p. 358.

¹⁸ *Ibidem*, p. 359.

¹⁹ *Ibidem*, p. 362.

²⁰ *Ibidem*, p. 363.

²¹ *Ibidem*, p. 364.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 365.

²⁴ Perpessicius, *op. cit.*, p. 615.

²⁵ M. Eminescu, *Opera poetică*, p. 263.

²⁶ *Ibidem*, p. 338.

ascultă. Ei „n-au avut la leagăn un blând înger de pază”, ochii le sunt „turbure”, „stiniș”; „Dumnezeu în lume le ține loc de tată / Și pune pe-a lor frunte gândirea lui bogată”²⁷. Așadar, Eminescu i-a prescris personajului său, Călin, două calități defineritorii – nebun și năzdrăvan. Analizând utilizarea lor în context, presupunem că lexemele sunt apropiate ca sens, indicând o persoană jalnică, în aparență, nătângă, posesoare a unor forțe supranaturale (în cunoaștere și în acțiune), inițiată în misterele lumii, neglijată de semeni, nefericită, dar aleasă de Dumnezeu. Să urmărim cum a interpretat „nebulia” din poemul eminescian critica literară.

În opinia lui Ion Rotaru, Călin, posesorul atâtor calități remarcabile, este numit totuși „nebun”, deoarece „vitejia, înțelepciunea, bunătatea îmbracă cele mai adeseori haina modestiei”²⁸. Aceeași idee o întâlnim și în interpretările lui George Călinescu pe marginea câtorva laitmotive ale basmelor populare: „geniul e modest, simplu și chiar dizgrațiat la vedere, abstras și neconformist, inspirând neîncredere în cei din jurul său”²⁹. Într-un alt context, Călinescu observa tendința fanteziei populare de a crea un tip de personaj situat „între Făt-Frumos și Păcală, adică de prost aparent sau în fine de om inexperimentat, care se deșteaptă la minte treptat și peste așteptări”³⁰. În lucrarea *Opera lui Mihai Eminescu*, criticul a consacrat un capitol separat problemei nebuniei eroilor eminescieni. Din capul locului, notează că nebunia este un motiv frecvent la Eminescu³¹, iar poetul investea acest termen cu „rezonanțe mai filozofice și nu o simplă accepție patologică”³². Trecând în revistă ideile lui Platon, Bruno, Cusanus, Schelling, Schopenhauer despre nebunie și delir, invocând excentricitățile Sfântului Francisc din Assisi, George Călinescu conchide că personajelor lui Mihai Eminescu le sunt proprii „entuziasmul, nervozitatea epică”, prin care „poetul exaltă forța instinctuală”³³.

Lucian Blaga, analizând concepțiile romanticilor, precizează că aceștia „prețuiău inconștientul mai mult decât conștientul, apropiindu-l de divinitate”³⁴. Lumea extra-rațională, inconștientul, conform

²⁷ *Ibidem*, p. 202-203.

²⁸ I. Rotaru, *op. cit.*, p. 157-158.

²⁹ G. Călinescu, *Estetica basmului*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 196.

³⁰ *Ibidem*, p. 220.

³¹ Idem, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, p. 130.

³² *Ibidem*, p. 134.

³³ *Ibidem*, p. 137.

³⁴ L. Blaga, *Daimonion*, în Idem, *Opere*. Ediția D. Blaga, P. Nicolau, Chișinău, Editura Știința, 1995, vol. II, p. 154.

romanticilor, ar fi „un izvor ocult de fapte și gânduri incomensurabile”, ceva „miraculos”, „susceptibil de venerație”³⁵.

Pare o adevărată revelație să descoperim că Eminescu însuși a formulat câteva din ideile de mai sus, atunci când se referea la gândirea populară. Într-un articol din 1870, publicat în „Familia”, compara creațiile folclorice cu „florile din cununa nebunului Rege Lear”. Urmează raționamentul explicativ: „Oare amestecul ce pare fără înțeles a florilor sălbatice ce se strecoară prin pletele bătrânului rege nu sunt metafore vii a creerilor săi, în care imaginile, florile gândirii s-amestecau sălbatice și fără înțeles? Și câtă profunditate în acele gânduri, și cât miros în acele flori”³⁶.

Dicționarul universal al limbii române, alcătuit de Lazăr Șăineanu, prezintă câteva sensuri pentru lexemul „nebun”: „păcătos”, „leneș”, „fără minte”, „prost”, „nechibzuit”, „foarte vioi, zglobiu”, „care nu are limite”, „enorm, extraordinar”³⁷. Se poate urmări, așadar, o evoluție semantică: „nebun” subînțelege întâi calitățile negative, demne de dispreț, pentru a ajunge apoi la însușiri ce exprimă aspirația depășirii limitelor (umane). În locuțiuni, „o nebunie” devine chiar „un elogiu superlativ despre un lucru, despre o întâmplare excepțională”³⁸. Din perspectivă etimologică, sinonimul cuvântului „nebun” este „năzdrăvan”, deoarece se formează prin negația lui *sdravăn*, „sănătos”³⁹. Năzdrăvan, de asemenea, înseamnă „nebun, aiurit”, dar și „magic, supranatural”, în particular, o „persoană care face vindecări miraculoase”⁴⁰. Un om năzdrăvan este cel „care iese din comun; minunat, extraordinar”, fiind „foarte priceput, deosebit de iscusit” și, nu mai puțin, „poznaș, glumeț”⁴¹. *Dicționarul etimologic al limbii române*, de Alexandru Ciorănescu, propune drept echivalente pentru „nebunie”: „demență, sminteală; năzdrăvănie”⁴². Prin urmare, nu este întâmplător că, în poemul *Călin Nebunul*, epitetele „nebun” și „năzdrăvan” alternează, se pot înlocui reciproc.

³⁵ *Ibidem*, p. 155.

³⁶ Perpessicius, *Eminescu și Folclorul*, în M. Eminescu, *Opere*. Ediția Perpessicius, p. 15.

³⁷ L. Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii române*. Coord. Al. Dobrescu, Chișinău, Editura Litera, 1998, p. 549.

³⁸ E. Comșulea, S. Teiuș, V. Șerban, *Dicționar de expresii și locuțiuni*, Chișinău, Editura Știința, 1998, p. 150.

³⁹ Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediția T. Ș. Mehedinți, M. P. Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2002, p. 538.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 547.

⁴² Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 125.

Basmele românești, în versiune populară sau cultă, ilustrează multiple conotații ale termenului „năzdrăvan”. Lexemul sugerează proporțiile enorme ale ființei, o înfățișare ieșită din comun și abilități excepționale. *Năzdrăvan* (titlul unei povești) se numește personajul „până la brâu om, iar de la brâu în jos urs, curat urs”⁴³, având puteri ce îi copleșesc pe martori; la un moment, „Năzdrăvan începu să strige ca un nebun”⁴⁴. Bacia de la stână se purtau rău cu Năzdrăvanul Pâtea „și tot îl băteau”, până când acesta obține de la Necurat darul „să nu moară de pușcă decât atunci când îl va lovi subsuoară”⁴⁵. „Lupul cel năzdrăvan” este „groaznic de mare”, are „fruntea de aramă”, vorbește, îi dezvăluie lui Făt-Frumos mistere⁴⁶, se poate transforma în alte făpturi⁴⁷. Motanul pe nume „Cotoșman Năzdrăvanu” apare într-o ipostază umilă („pisoi jigărit, jigărit și urduros”⁴⁸), dar mai târziu probează virtuțile proprii – „era așa de cuminte, încât casnicii îl lăsa să îngrijească de pui și să le dea de mâncare”⁴⁹; are darul vorbirii, denotă o cunoaștere nebănuită (povestește basme și snoave, tâlcuiește „ce va să zică cântatul greierilor, ce însemnează săritura locustelor prin iarbă”⁵⁰), ia înfățișare omenească, își călăuzește stăpânul să dobândească diferite bunuri. Năzdrăvan poate fi chiar un dovleac: la exterior – „putrigai”, dar „noaptea mirele ieșea din dovleac și se făcea flăcău frumos”⁵¹.

De multe ori, epitetul „năzdrăvan” îl poartă personajele secundare, însoțitorii protagonistului – „oamenii care au câte o însușire dezvoltată la proporții neverosimile”⁵². În majoritatea cazurilor, aceste ființe au un rol identic cu cel jucat de animalele recunoscătoare, posedând însușiri magice⁵³. Sunt năzdrăvani, în basme, Sfarmă-Piatră, Strâmbă-Lemne,

⁴³ *Povești, Snoave și Legende*. Ediția I. C. Chițimia, București, Editura Academiei Române, 1967, p. 41.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 44.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 345.

⁴⁶ P. Ispirescu, *Opere*. Ediția A. Avramescu, București, Editura pentru Literatură, 1969, vol. I, p. 67.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 71.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 243.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 244.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 245.

⁵¹ *Ibidem*, p. 521.

⁵² O. Bârlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 412.

⁵³ L. Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Ediția R. Niculescu, București, Editura Minerva, 1978, p. 370.

Bate-Munții-în-Capete, Scutură-Munții⁵⁴ etc. Uneori, tovarășii năzdrăvani se dovedesc a fi invidioși, perfizi, aducând daune eroului⁵⁵. Dintre animalele năzdrăvane, ne putem opri la calul lui Făt-Frumos. Semnificativ, acest cal apare, la început, drept o mărțoagă slăbănoagă, uitată în grajdurile împărătești. Calul năzdrăvan „se hrănește cu jar, zboară ca gândul, ca vântul și poate ghici viitorul”, „presimte tot ce se va întâmpla, având chiar darul profeției”, „înțelege vorbele stăpânului și chiar poate el singur grăi ca oamenii”⁵⁶. Generalizând asupra mai multor texte folclorice, Șăineanu constata că „năzdrăvan” indică un „măiestru sau vrăjitor”⁵⁷, cel care „presimte ce are să se întâmple și poate lua forme animale”⁵⁸. În opinia lui, *năzdrăvan* „e o formă intensivă de la *zdravăn*, însemnând literal «très fort»”⁵⁹. Conform credințelor populare, șerpii îl pot face pe om *năzdrăvan*, adică înzestrat cu darul profeției⁶⁰. În basme, sunt frecvente cazurile când, din trei (sau mai mulți) frați, mezinul, „cel mai nebăgat în seamă”, se dovedește a fi năzdrăvan⁶¹ (un atare exemplu este și *Călin Nebunul*). După unii cercetători, predilecția pentru al treilea fiu reflectă credința că cel mai mic posedă calități magice, îndeplinind un rol cheie în practicile descântatului⁶². Nu este lipsit de interes să amintim că un personaj din universul mitic al românilor se numește Trif Nebunul. Acesta reprezintă o divinitate a naturii, patron al viei și al vinului, calificativul „nebun” fiind o aluzie la extazul bahic. Figura lui Trif Nebunul a fost apreciată ca model de sincretism între divinitățile autohtone și mitologia creștină⁶³. Pentru studiul nostru, este important să reținem că personificarea forțelor naturii, instinctive, iraționale, este asociată, în limbaj comun, cu nebunia.

Basmul *Călin Nebunul*, izvor al poemului eminescian omonim, posedă afinități (de subiect, motive, personaje) cu basmele *Balaurul cu șapte capete*, *Prâslea cel voinic și merele de aur*, *Crăiuș*, *Seran și Zorian*, *Serilă*, *Mezilă și Zorilă*, *Cu Petrea Făt-Frumos*, *stebă de busuioc*, *născut la miezul nopții*, *Iutele pământului*, *Crâncu*, *vânătorul*

⁵⁴ *Ibidem*, p. 369-371.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 370.

⁵⁶ M. Olinescu, *Mitologie românească*, București, Editura Gramar, 2004, p. 373.

⁵⁷ L. Șăineanu, *Basmele române...*, p. 719.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 639.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 415.

⁶¹ *Ibidem*, p. 222, 265, 366, 416; O. Bârlea, *op. cit.*, p. 47.

⁶² O. Bârlea, *op. cit.*, p. 47.

⁶³ I. Evseev, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Timișoara, Editura Învierea, 2007, p. 611-612.

*codrului, Pipăruș Petru*⁶⁴ ș.a. Textul cel mai apropiat de *Călin Nebunul*, apreciază istoricii literari, pare să fie *Cu Petrea Făt-Frumos, steblă de busuioc, născut la miezul nopții*⁶⁵. În acest text folcloric aflăm câteva fragmente sugestive. Despre protagonist se spune: „Îns-acel mai mic era năzdrăvan și viteaz, însă nu știa nime pe fața pământului că el este viteaz”⁶⁶. Tot el, apare în alte ipostaze: „Sînt mic și [...] mă bat fetele și mă țîpă pe sub pat”⁶⁷, „s-o dat peste cap s-o făcut un moșneag”⁶⁸.

În cultura europeană, nebunul, posesor al însușirilor excepționale, e un motiv răspândit. Șăineanu găsea analogii, în această privință, între poveștile românești și creațiile neapolitane, macedoromâne, neogrecești⁶⁹. Mircea Eliade comentează prezența aceluiași topos în legenda despre cavalerul Perceval. Chrétien de Troyes, autorul poemului cult *Perceval*, „își face eroul, cu tot dinadinsul, un prost [...] ca să exalte harul divin care transfigurează pe paladin”⁷⁰. În sculptura medievală occidentală, figurile groțești (bunăoară, celebrele himere din Catedrala Notre-Dame din Paris) care fac grimase sau imită gesturi ridicole simbolizează nebunii – pretext general pentru haz. Cronicile Evului Mediu înregistrează prezența măscăricilor și a piticilor la curțile regale, precum și a nebunilor, considerați a fi „nevinovați”, slabi de minte⁷¹. Ultima categorie de nebuni s-a bucurat de popularitate în lumea bizantină și în vechea Rusie. „Nebuni pentru Hristos” erau numite persoanele care, năzuind spre desăvârșire în virtute creștină (smerenie, ascultare, răbdare, blândețe etc.), simulau un comportament ridicol, atrăgându-și, astfel, disprețul celorlalți⁷². La rădăcina acestei practici, în Bizanț, se aflau câteva versete biblice, între care și: „Dumnezeu a ales lucrurile bune ale lumii ca să le facă de rușine pe cele înțelepte” (1 Corinteni 1.28).

⁶⁴ *Antologia basmului cult*, vol. II, p. 75, 92, 93, 96-97.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 93.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 110.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 121.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 122.

⁶⁹ L. Șăineanu, *Basmale române...*, p. 374-375, 427, 502.

⁷⁰ M. Eliade, *Insula lui Euthanasius*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 182.

⁷¹ J. Simpson, S. Roud, *A Dictionary of English Folklore*, Oxford, Editura University Press, 2003, p. 132-133.

⁷² С. А. Иванов, *Византийское юродство*, Москва, 1994, с. 4-11; А. М. Панченко, *Юродивые на Руси*, în А. М. Панченко, *Русская история и культура*, Санкт-Петербург, Юна, 1999, с. 392-407; A. Prohin, *Sfântul Andrei cel nebun pentru Hristos – experiențe profetice în Imperiul Bizantin*, în *Conferința Științifică a masteranzilor și doctoranzilor*. Rezumatele comunicărilor. Științe socio-umanistice, Chișinău, Editura CEP USM, 2009, p. 35-36.

Un „nebun” notoriu, în literatura universală, a fost Don Quijote de la Mancha. Despre sensul alienării sale mentale, eseistul bulgar Isaak Pasi scria: „Don Quijote își pierde rațiunea și, în fața lui, se deschid perspective incredibile. [...] Nebunia îl transfigurează pe umilul hidalgo, oferindu-i capacitatea de a vedea mai departe, a avea dorințe mai intense, puteri mai mari”⁷³. Când vrea să exprime tristețea însingurării și ruptura cu cei din jur, poetul chinez Du Fu își zice, cu amărăciune, „nebun”⁷⁴. Calificativul „nebun”, în diferite tradiții, a însoțit numele celui inspirat, a inițiatului. De fapt, „în spatele cuvântului nebunie se ascunde cuvântul transcendență”⁷⁵. Sibylla, celebra prezicătoare a antichității, își verbaliza profețiile aflându-se în delir. Pentru gândirea arhaică, nebunia marchează intervenția forțelor supranaturale care conduc pe cel posedat la dobândirea bunurilor superioare⁷⁶.

La o nouă lectură a poemului *Călin Nebunul*, din perspectiva tradiției populare și a celei culte, semnificațiile protagonistului apar mai complexe, adâncite. Inspirându-se din poveștile populare, asimilând logica creației folclorice, Eminescu a ales pentru personajul său o ipostază dezavantajată, marginală, comparativ cu normele societății. Un destin ca acesta sugerează singurătate, lipsă de înțelegere din partea celorlalți, ca premise ce conturează un caracter singular, menit a depăși cadrul cotidian. Același gând, de altfel, transpare în *Luceafărul*, după cum l-a comentat autorul: „Geniul nu cunoaște nici moarte, [nici noaptea uitării] și nume[le] lui scapă de noaptea uitării; pe de altă parte însă pe pământ nu e capabil a fericii pe cineva, nici capabil de a fi fericit”⁷⁷. Nebunul e purtătorul potențial al surprizelor și miracolelor, ducând, într-un moment anume, la răsturnarea aparențelor și dezvăluirea semnificațiilor ascunse. Nebunia poate reprezenta un alt tip de cunoaștere, superioară celei raționale. *Călin Nebunul*, ca și omologii săi literari, știe viitorul, depășește, cu o forță fantastică, piedicile insurmontabile, intră în relație cu ființele fabuloase, își poate schimba înfățișarea etc. La rădăcina acestor imagini artistice s-ar întrezări o realitate socială: uneori, înșii aparent neînsemnați manifestă virtuți excepționale și ocupă locuri privilegiate. Ideea l-a urmărit pe poet și

⁷³ И. Паси, *Литературно-философские этюды*, Москва, Прогресс, 1974, с. 48.

⁷⁴ Ду Фу, *В поход за Великую стену* (пер. А. Гитовича, Санкт-Петербург, Азбука-классика, 2006, с. 98-99).

⁷⁵ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*. Coord. trad. M. Slăvescu, L. Zoicaș, București, Editura Artemis, 1994, vol. II, p. 333.

⁷⁶ A. Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*. Traducere de D. Cojocaru, E. Stoleriu, D. Zămoșteanu, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 523-524, 580.

⁷⁷ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, p. 231.

în alte proiecte literare. Între schițele pentru un poem dramatic consacrat domnului Moldovei, Petru Rareș, intitulat *Cel din urmă Mușatin*, Mihai Eminescu a închipuit o ambianță rustică pentru copilăria viitorului domn care, aici, apare jucându-se în cenușă. Ultimul detaliu, prezent și în *Călin Nebunul*, provine tot dintr-un basm românesc – *Petru Cenușă* sau *Cenușoanca-Copilul*⁷⁸. În fragmentele eminesciene, Petru Rareș întreține următorul dialog cu mama sa:

„P.: Mamă, știi tu povestea cu unul prost, prost, care altfel era năzdrăvan, cum a scăpat el copiii Sfintei Vineri și Sfânta Vineri i-a dat un hăț...?”

M.: Ce făcea cu hățul?

P.: Când l-a scuturat de-ntâi, o venit un armăsar alb și i-o adus haine împărătești de argint...”⁷⁹

Criticul Ion Rotaru conchide din aceste rânduri: „Petru Rareș este un Călin Nebunul”⁸⁰. Versiunea cultă a lui *Călin Nebunul* i-a oferit poetului ocazia de a investi personajele și motivele folclorice cu semnificații filosofice⁸¹, de a interpreta artistic, în cheie modernă, un conținut tradițional. Privit în ansamblul operei eminesciene, poemul *Călin Nebunul* e locul de întâlnire dintre elemente ale culturii antice și medievale, a gândirii populare românești și idealurilor romantismului. Printr-o coincidență simbolică, prenumele Călin a pătruns în spațiul românesc venind din sudul Dunării⁸², alături de mai vechile curente care au influențat vechea spiritualitate românească.

Comentariile formulate pe marginea poemului *Călin Nebunul* concordă cu judecățile de ansamblu emise, în critica literară, cu privire la izvoarele inspirației lui Mihai Eminescu, precum și vizavi de valorificarea folclorului în creația poetului. Perpessicius, în studiul introductiv *Eminescu și folclorul*, preciza că poetul a crescut „într-o vreme când problemele creației populare preocupau toate conștiințele”⁸³, având contact cu textele folclorice la diferite etape ale vieții sale⁸⁴. Pentru gânditorii interbelici, Mihai Eminescu a devenit „întrupătorul tradiției de neam”, iar creația sa „organic legată de realitățile noastre etnice, de sufletul nostru adânc”⁸⁵. După cum

⁷⁸ I. Rotaru, *op. cit.*, p. 114; G. Călinescu, *Estetica basmului*, p. 221.

⁷⁹ I. Rotaru, *op. cit.*, p. 115.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 114.

⁸¹ *Ibidem*, p. 251.

⁸² M. Cosniceanu, *Dicționar de prenume*, Chișinău, Editura Știința, 2006, p. 33.

⁸³ Perpessicius, *Eminescu și Folclorul*, p. 10.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 14.

⁸⁵ I. Pillat, *Eminescu și poezia populară*, în *Eminescu – Propriul vis*. Prefețe

subliniază Ion Rotaru, poezia eminesciană a asimilat elementele populare nu în mod mecanic, ci profund. Mihai Eminescu a valorificat folclorul „în deplină libertate”, pentru a exprima „sentimente absolut proprii și originale”⁸⁶. Istoricii literari (G. Bogdan-Duică, I. Șerb) au văzut în *Luceafărul* apogeul prelucrării artistice a folclorului românesc, celebrul poem fiind anticipat de „o chibzuire neîntreruptă”⁸⁷. „Folclor savant” – iată un alt calificativ pentru scrierile de sorginte folclorică ieșite de sub pana lui Eminescu⁸⁸. Romulus Vulcănescu distingea două ipostaze ale mitologiei la Eminescu: 1) arhaică; 2) arhaizantă personală ori inventată⁸⁹. *Călin Nebunul*, ca și operele *Făt-Frumos din lacrimă*, *Fiul lui Dumnezeu*, *Borta vântului*, constituie, în opinia lui Vulcănescu, „poemele în proză cu iz de basme mitice”⁹⁰.

În monografia *Pământ și apă*, consacrată rădăcinilor populare ale simbolicei eminesciene, Petru Caraman afirmă că opera lui Mihai Eminescu „nu poate fi studiată în profunzime, nu poate fi explicată și nici înțeleasă bine”⁹¹ fără o investigație a substratului său popular. Deși nu analizează nemișlocit poemul *Călin Nebunul*, Petru Caraman îl menționează drept creație cultă „care redă în versuri splendide basmul autentic popular cu același subiect”⁹², iar editorii operei marelui poet au perpetuat eroarea de a-l fi reprodus la capitolul *Literatură populară*. Cercetătoarea Rosa Del Conte a consacrat un spațiu larg din studiul *Eminescu sau despre Absolut* pentru a argumenta că poetul „se înserează în mentalitatea religioasă autohtonă”, formându-se „la izvoarele celei mai vechi literaturi patristice [...] cât și în tradiția folclorică, ce reflectă atâtea aspecte ale „pietății” populare slavo-bizantine”⁹³.

definitorii. Ediția F. Băileșteanu, C. Crăciun, V. Crăciun, Chișinău-București, Litera-David, 1999, p. 140.

⁸⁶ I. Rotaru, *Elementele populare pătrunse în opera lui Eminescu*, în *Eminescu – Pe mine mie redă-mă*. Contribuții istorico-literare între anii 1940-1999. Ediția C. Crăciun, V. Crăciun, Chișinău-București, Litera-David, 1999, p. 110-111.

⁸⁷ *Antologia basmului cult*, vol. II, p. 73; vol. I, p. X.

⁸⁸ C. Bărboi, S. Boată, M. Popescu, *Dicționar de personaje literare*, București, Niculescu, 2000, ed. a V-a, p. 56.

⁸⁹ R. Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1985, p. 609.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 611.

⁹¹ P. Caraman. *Pământ și apă*. Contribuție etnologică la studiul simbolicei eminesciene. Ediție, prefață, note și indice de Gheorghe Drăgan, București, Editura Elion, 2000, p. 340 și *passim*.

⁹² *Ibidem*, p. 347.

⁹³ R. Del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*. Traducere de M. Papahagi, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003, ed. a 2-a, p. 273.

*

Vizitând Muzeul de Artă din Craiova am poposit, în repetate rânduri, lângă sculptura *Mihai Nebunul*, opera artistului Ștefan Ionescu-Valbudea (1856-1918), pentru care i s-a decernat „mention honorable” la Paris (1885). Într-o compoziție de o supremă tensiune emoțională, Mihai Nebunul se frământă, încercând să-și elibereze mâinile legate de trunchiul unui copac. Trupul nud, părul răvășit par a sugera imaginea unui faun sau pe însuși Pan – ambii divinități ale pădurii, simbolizând puterile oarbe ale naturii în imaginația Greciei antice. Încordat, ar vrea să se desprindă de planul orizontal care îl pecetluiește inexorabil, în timp ce ochii îi sunt îndreptați spre cer – ca o răzvrătire, ca o hotărâre nestrămutată de a se rupe din cătușele lumii de jos. Gura puțin întredeschisă, prin care ar răzbate suflarea obosită, mi se pare a mormăi cuvinte grave, neînțelese... În chip de ființă mitologică, semizeu suferind, Valbudea l-a văzut pe contemporanul său, poetul Mihai Eminescu. Titlul sugestiv al sculpturii, *Mihai Nebunul*, pare să-i rezume destinul, identificându-l cu un personaj din propria operă – Călin. Este o imagine din care se poate înțelege actul creator la Eminescu: desprinzându-se din codrii seculari ai tradiției românești, își caută ființa individuală îndreptat spre bolta cugetării reci.

Abstract

Le poème *Călin le fou* représente un modèle exemplaire de synthèse de la poétique populaire et de la poétique culte dans la création de Mihai Eminescu. L’auteur a travaillé son texte pendant la période 1869-1875, en s’inspirant d’un conte de fée recueilli au nord de la Moldavie. Nous pouvons à juste titre nous demander pourquoi Călin, un personnage exceptionnel, a reçu le déterminant „le fou”, dépréciatif à un premier regard? Le roumain présente plusieurs sens pour „fou”: „paresseux”, „dépourvu de sagesse”, „sot”, mais aussi „énorme”, „extraordinaire”. Un lexème équivalent de „fou” est, d’une perspective étymologique, „merveilleux” – „fou, étourdi; magique, surnature”. Ce n’est pas par hasard qu’un manuscrit d’Eminescu datant de 1869, contient l’esquisse: „Călin le petit fou – fou – merveilleux”. La lecture du poème mentionné mais aussi d’autres créations du grand poète, suggère que les fous et les merveilleux étaient pour lui des marginalisés, méprisés, qui détenaient des vertus et connaissances dépassant le quotidien. La même idée apparaît dans plusieurs traditions mythologiques – religieuses et littéraires du monde. *Călin le fou* de Mihai Eminescu anticipe, donc, le motif du génie et de sa destinée dramatique, ayant comme point de départ l’image folklorique du fou.